

*Г. М. Бевз,
канд. психол. наук*

*Galina M. Bevz,
Ph. D. in Psychology*

*Л. І. Тарусова,
канд. юрид. наук*

*Lydmila I. Tarusova,
Ph. D. in Law*

ПОКАЗНИКИ НОРМАТИВНОГО, ЗДОРОВОГО РОЗВИТКУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗАХИСТ ДИТИНСТВА

The focus of the article is laid on the analysis of scientific sources concerning present situation with the childhood protection and the organization of state support in this sphere. The article differentiates between the notions of childhood protection and state tutorship of children. It is pointed out that the indices of development and health function as strategic guiding lines on the path to overcoming of crisis phenomena in our country. The study determines the importance of revision of conceptual approaches of governmental politics concerning children and families. Structural functional model of social policy, which was developed by the authors, may function as the basis for the revision.

Сучасну громадськість непокоїть ситуація сьогодення щодо соціального сирітства. Дивує те, що в Україні, де вже понад 60 років не було війни, де завжди були пріоритетними програми турботи про дітей, — саме діти виявилися найбільш незахищеними й опинилися поза відповідальністю батьків,

держави та закону. Як це так сталося, що багато дітей не мають змоги отримати повноцінний та здоровий розвиток у власних родинах? Тож вивчення причин, які уможливили розвиток соціального сирітства в Україні, та визначення стратегії державної політики щодо захисту дитинства на сьо-

годнішній день виступають як дуже актуальні.

Природа даного явища вивчається в різних сферах науки, як-от педагогіка (А. Бондар, Д. Зак, Ж. Петрочко, О. Денисюк, С. Сисоєва, В. Яковенко); соціальна педагогіка (Н. Комарова, І. Пеша,) психологія (О. Антонова-Турченко, Г. Бевз, А. Обухівська, Т. Ілляшенко, М. Варбан, О. Кізь), юриспруденція (Л. Тарусова, О. Карпенко), політика (В. Головенько, Л. Волинець, М. Перепелиця), медицина (Р. Моїсеєнко, П. Мощич). Проте результати досліджень, як правило, стосуються лише певних проявів даного явища і не мають за мету їх аналіз в рамках функціонування більших систем. Тож нами було поставлено завдання на основі узагальнення надбань наукових досліджень здійснити аналіз явища «сирітства» в нашій країні і визначити шляхи вирішення цієї проблеми на рівні соціальної політики.

Наукові дослідження засвідчують, що кризові явища не обумовлюються лише економічними чинниками. Явище стрімкого розвитку соціального сирітства і економічна криза, які охопили нашу країну в 1990-х рр., можуть бути ознаками глобальних змін. Згідно із свідченнями науковців, зовні всі кризи проявляються як фінансові, хоча їх причини можуть корінитися зовсім в інших сферах, як-от: соціальній, ментальній, природній тощо [9]. На боротьбу із світовими і локальними кризами як системним явищем були спрямовані останні міжнародні форуми 1999–2005 рр. Вчені, представники багатьох країн світу, зазначили, що в країнах розвинутого і слабозвинутого капіталізму, основою для яких слугують принципи «економіки пропозицій», кризові явища вдалося подолати засобом застосування принципів

«антикризового врегулювання» (В. Єременко, Б. Дікон, А. Арсеєнко). Проте наукові дані та практика нас переконують, що зазначений досвід неможливо перенести в країни постсоціалістичного простору, де «економіка дефіциту» охоплює всі сфери життя та забезпечення, в тому числі і сферу захисту дитинства [9].

Дослідження засвідчило, що більшість прийнятих в Україні за останні роки нормативно-правових документів щодо соціального захисту у сфері дитинства спрямовані не на ствердження та підтримку соціальної норми, а на фіксацію соціальних негараздів [11]. На сьогоднішній день актуальні соціальні проблеми (соціальне сирітство, зубожіння сімей тощо) не аналізуються як недоліки в плануванні та формуванні державної соціальної політики, а розглядаються як пріоритети, на які має спрямовуватись увага працівників державної служби. Соціальним проявам дефіцитності (недостатності, неспроможності досягнути показників соціальної норми) надається соціальна, правова та фінансова підтримка, а названі в державних документах відповідні категорії громадян вносяться до списку «пільгових». Тому не дивно, що, виокремлюючи певне явище як пріоритетне, на боротьбу з яким виділяється додаткове фінансування та спрямовуються зусилля організацій і людей, ми в результаті отримуємо, а можна сказати – культивуємо такі явища, як сирітство, бездоглядність, соціальна незахищеність тощо. Слід також відмітити, що будь-який закон, який виокремлює одну із «дефіцитних» категорій дітей, є дискримінаційним по відношенню до всіх дітей і слугує прикладом впровадження принципів «економіки дефіциту». На сьогоднішній день в Україні навіть

у назвах законів рідко зустрічаються поняття, що стосуються захисту державою прав та інтересів дітей загалом. Юридична відповідальність за їх захист покладається лише на фізичних осіб – навіть якщо такими є їхні біологічні батьки. З порівняння назв законів щодо соціального захисту в Україні та Швеції (див. табл. 1) можна побачити, що в Україні більшість із перелічених законів (6) зорієнтовані на підтримку окремих категорій населення, як-от: дітей, сімей, молоді, інвалідів, сиріт. І лише 1–2 стосуються захисту всіх громадян України. До того ж даний список законів не є вичерпним, адже не всі категорії людей, які потребують підтримки, охоплюються сферою діяльності зазначених законів.

Проведене дослідження дає підстави твердити, що стратегія «зменшення дефіциту» є хибною при вирішенні такого болючого для України

питання, як зростання чисельності дітей, залишених батьками без належного догляду. На нашу думку, стратегічним напрямом антикризового урегулювання може слугувати позиція налаштованості державної політики на показники еволюційного розвитку, що й буде слугувати адекватним засобом вирішення поставлених сьогоднішнім питанням захисту дитинства. Життя вимагає, щоб показники здорового розвитку особистості, суспільства та держави були покладені в основу політики держави та всіх її складових.

Аналіз складових здорового зростання дитини (нормативно-правових та соціально-психологічних) переконав нас, що набуття дитиною повноцінного правового та соціально-психологічного статусу може відбутися лише в ситуації її проживання в біологічній сім'ї або в прирівняній до неї сім'ї усиновителів [8]. У такій ситуації права та обов'язки дітей та батьків урівнова-

Таблиця 1

Порівняння назв законів щодо соціального захисту в Україні та Швеції

Україна	Швеція
1. Сімейний кодекс України.	1. SOL – закон про соціальні послуги та служби.
2. Закон про охорону дитинства.	2. LSS – закон про підтримку та допомогу.
3. Закон про державну допомогу дітям та сім'ям.	3. LVU – закон про рішення щодо молоді (вказує на конкретні рішення щодо захисту дітей).
4. Закон про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні.	4. LVM – закон про захист в ситуації загрози життю людей.
5. Закон про соціальну роботу з дітьми та молоддю.	5. LASS – закон про грошові компенсації (в ситуаціях обмеженості можливостей щодо самозабезпечення).
6. Закон про попередження насильства в сім'ї.	
7. Закон про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам.	
8. Закон про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.	

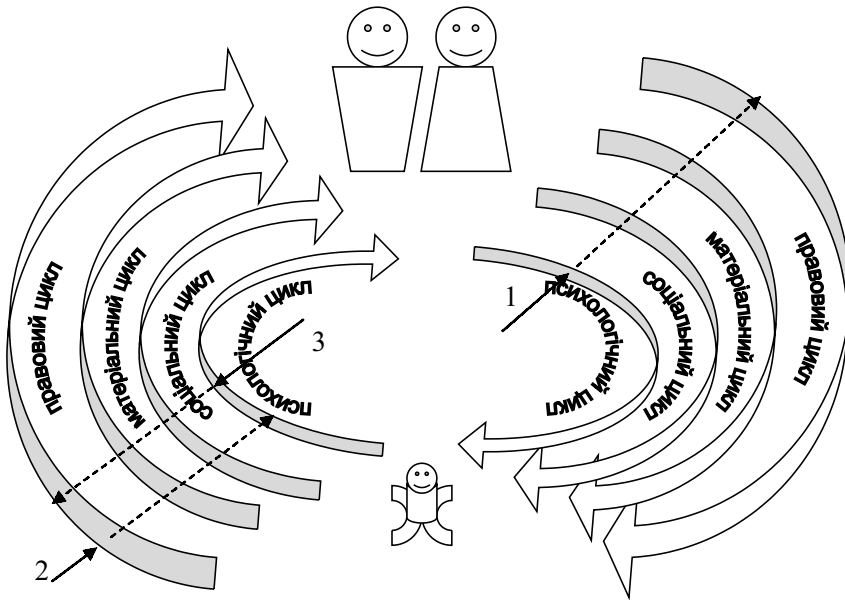

Рис. 1. Концентрична схема повноцінної опіки

№ 1 – напрямок розриву кола при втраті дитиною опіки батьків;

№ 2 – напрямок розриву кола при позбавленні батьків прав на дитину;

№ 3 – напрямок розриву кола при влаштуванні дитини в заклад державного колективного утримання.

жені рамками як соціально-психологічного, так і правового поля (батьки, відповідно до соціальних умов, турбуються про дитину після досягнення нею повноліття, а дитина, досягнувши дорослого віку, в ситуації неспроможності батьків – турбується про них і несе відповідальність за їх утримання (див. рис. „ Концентрична схема повноцінної опіки”).

Наведена схема допомагає поєднати індивідуальний та суспільний (сімейний та громадський) рівні функціонування індивіда, демонструє циклічний характер побудови батьківсько-дитячих взаємин та відображає виконання сім'єю такої функції, як репродуктивна, спрямованої, в тому

числі, на відновлення соціальної структури населення [8]. У ситуації батьківської неспроможності чи небажання батьків турбуватися про дитину відбуваються циркулярні порушення, наприклад, зв'язків прихильності між батьками та дитиною (див. напрямок розриву № 1 на рис. 1 – від психологічного рівня до правового), а в ситуації позбавлення батьків їхніх батьківських прав чи влаштування дитини в інституційну систему державного утримання одноразово «перерізаються» батьківсько-дитячі взаємозв'язки в обох напрямках (див. рис. 1 – напрямок розриву кола № 2–3). Кожний розрив може спричинити як різні відхилення в розвитку, соціалізації та захисті прав

дітей і дорослих, так і додаткові фінансові затрати для корекції та реабілітації їх наслідків. Прикладом тому можуть слугувати численні порушення психічного розвитку дітей внаслідок втрати ними батьківської турботи, а також юридично зафіксовані факти зловживання особистими, майновими та житловими правами дітей, що, зокрема, відображається в судових справах, які час від часу висвітлюються в засобах масової інформації [2, 4]. Очевидно, що головною метою роботи у сфері соціального захисту має бути відновлення циркулярності процесу батьківсько-дитячих відносин на всіх рівнях, а не спекулятивне вимагання додаткових фінансів на компенсаторну підтримку системних недоліків.

У нашій країні юридично закріпленими формами утримання та виховання дітей є такі:

- 1) біологічна сім'я як найбільш природна форма зростання дитини;
- 2) сім'ї-усиновителі як юридично прирівняні до біологічної сім'ї;
- 3) дві проміжні форми: опіка/піклування;
- 4) дві форми державного утримання: інституційна як форма колективного проживання дітей (інтернати, дитячі будинки та будинки змішаного типу), сімейна (прийомні сім'ї, патронат та наближена до неї – дитячий будинок сімейного типу). Дитина влаштовується в державну систему у випадку загрози її життю та здоров'ю у власній сім'ї чи в ситуації фізичної відсутності останньої [8].

Усі названі форми мають різні види державної підтримки, юридично закріплені нормативно-правовими документами [1, 11]. Рішенням органу виконавчої влади діти влаштовуються в будь-яку форму державної системи

опіки, що передбачає встановлення фінансового утримання дитини (повне державне утримання, часткова матеріальна державна допомога, зобов'язальна допомога з боку батьків – аліменти) та визначення повноважень щодо неї (щодо представлення законних інтересів дитини чи делегування повноважень опікуна чи піклувальника). У ситуації усиновлення рішення приймається судом і є актом прийняття дитини в сім'ю на правах сина чи доньки. Державою не передбачено ніяких видів підтримки таким сім'ям, окрім збереження таємниці усиновлення. Слід відмітити, що даний факт вступає в протиріччя з психологічними законами розвитку дитини і приховує в собі травматичний чинник для подальшого розвитку її особистості.

Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо за доречне змістити акценти в бік системи захисту дитинства, зорієнтованої на певні стандарти досягнення нормативів розвитку дитини (фізичного, інтелектуального тощо, діючих на сьогоднішній день) і набуття нею показників здорового розвитку особистості (відсутніх на даний час). Систему ж замісної опіки над дітьми (інституційну, сімейну) слід розглядати, на нашу думку, як її складову. На сьогоднішній день більшість цивілізованих країн вже відмовилися від системи колективного утримання та виховання дітей і надають перевагу системі підтримки біологічних батьків щодо їхньої спроможності турбуватися про власних дітей. Як видно з практики та наукових досліджень, найкращим і повноцінним оточенням для дитини слугує її власна біологічна сім'я, реабілітована або сім'я усиновителів. Визначення стандартів забезпечення належних умов та безпеки життєдіяльності людини (в тому числі дитини) має стати дер-

жавною функцією та пріоритетом її соціальної політики.

Згідно з науковими підходами виділяються такі основні складові соціальної політики: 1) реалізація життєвого потенціалу людини; 2) розвиток суспільних, соціальних відносин; 3) формування соціальної безпеки людини та суспільства: соціальний захист, соціальне страхування, соціальне нормування як динамічне визначення рівня життєвої достатності, що разом у своїй суті діють як комплекс соціальних амортизаторів; 4) створення держави загального добробуту, здобутками якої є державні гарантії безпечності соціального середовища для життєдіяльності людини, а основою слугують механізми розвитку [5; 7; 10; 12; 16].

Ми передбачаємо, що система захисту дитинства має базуватися саме на категоріях четвертої складової соціальної політики. Згідно з предметом нашого дослідження, ми зосередили свою увагу на подібностях у характеристиках соціальної політики сучасних країн, які досягли показників загального добробуту. Згідно з класифікацією, розробленою Г. Еспін-Андерсеном, до країн загального добробуту відносяться ті країни, які мають високий коефіцієнт заміщення заробітної плати гарантованими державою соціальними виплатами та значущий вплив «лівих» політичних сил на процес охоплення населення системою соціального забезпечення [16, с.155]. Наше дослідження виявило, що соціальна політика країн загального добробуту передбачає:

- врахування ініціатив громадськості і підтримку розвитку громадянського суспільства;
- уникнення тенденцій в уряді щодо абсолютизації влади та однопартійного впливу;

- непорушність принципів здорового розвитку людини та її оточення: цінність самодостатності, приватності та самовизначення людини; цінність сім'ї як єдиного природного середовища для повноцінної соціалізації дитини; сприймання дитини як найціннішого національного капіталу; ціннісне ставлення до сімей, які здатні до самодостатності та відповідальності;
- застосування при впровадженні соціальних проектів науково-експертної оцінки і розрахунків побічних збиткових ефектів (економічних, фінансових, моральних тощо). Оцінка допомагає державам вносити відповідні корективи, не підтримувати чи анулювати програми допомоги, коли вони вступають у протиріччя з вищеназваними цінностями [5; 10; 15];
- базування системи соціального захисту та соціальної допомоги на таких засадах: заохочення людей до більшої активності та самоорганізації, щоб упередити формування споживацької звички; застосування взаємообумовлених підтримуючих та дисциплінуючих заходів для найбільш вразливих користувачів; адресність допомоги на основі персональної відповідальності кожного за свій подальший соціально зорієнтований здоровий розвиток; уникнення категоризації громадян при їх зверненні за допомогою, що унеможливає зловживання та ескалацію дискримінаційних тен-

денцій у соціальній політиці і не допускає приписування користувачам соціальних послуг «ярликів» соціальної неспроможності та убогості [5].

Щодо соціальної ситуації в нашій країні, то вже зараз можна відмітити тенденції до формування такого соціального прошарку, як «малозабезпечені» та «зависання» людей у цих позиціях заради мінімальних пільг. Наша стаття не має за мету розгляд даного явища, тому ми обмежимося лише вказівкою на нього.

Проведений аналіз засвідчив також, що соціальна політика більшості країн загального добробуту формує у людей почуття сорому щодо ситуації убогості, яку вони прагнуть попередити і не допустити. Щодо української громади, то в ній традиційно теж цінувався добробут людей, працелюбність та здатність до душевної доброти і щирості у взаємостосунках. Свідченням цього може бути зроблений нами аналіз українських приказок щодо пріоритетності в громаді ознак позитивного ставлення до людської самодостатності та працездатності (30%), пошуку способів заохочення до праці та надання порад щодо кращих засобів її виконання (20%), осудження лінощів і хитрощів (30%), виставляння негативних результатів важкої та небажаної праці (10%) [13]. Через народні приказки проходить червоною ниткою цінність подружнього життя, родини, пошанування ролі батьківства, захисту близьких і малих дітей та важливості приділення уваги їх вихованню, тим самим закріплюючи народну мудрість щодо досягнень фізичного, розумового та психічного здоров'я, надаючи новим поколінням зразки ставлення до надбань творчої праці,

життєвої наснаги та сили [13]. Таким чином видно, що традиційно українська громада налаштована на добробут, творчу працю, соціальний захист за потребою, а не за співвіднесенням із категорією малозабезпечених (бідних та убогих).

Деякі політики твердять про неможливість при низькому економічному рівні забезпечення змінити розвиток країни з «дефіцитної політики» на політику «підтримки пропозицій». Проте, відповідно до закономірності еквіфінальності¹, відкриті соціальні системи мають здатність до саморозвитку, що обумовлюється лише параметрами самої системи, а не вихідними умовами її існування. Ця закономірність фактично обґрунтовує можливість вибору для соціальних систем адекватних та здорових соціальних цілей, які можуть не мати на даний момент необхідного ресурсного підґрунтя та належних умов для становлення, проте ці умови можна створити шляхом управлінських рішень [12, с. 39]. Згідно з теорією систем напрям розвитку будь-якої системи є функцією співвіднесення зовнішніх впливів та внутрішніх сил її життєдіяльності. У кризових, непередбачуваних ситуаціях відкритість, легітимність, демократичність управління будь-якою державною системою стають ключовими чинниками, які виступають внутрішнім резервом до її змін без переродження самої системи, тобто зміни її цінностей та політико-організаційної структури [7; 10; 15].

Щодо державно-управлінської діяльності в соціальній політиці нашої країни, то на сьогоднішній день преважують дві її основні, форми: правова та організаційна, а рішення мають аналогічні види: нормативно-правові,

¹ Вперше була виявлена і досліджена Л.Берталанфі.

програмно-цільові, організаційно-розпорядчі, які забезпечують сферу державного будівництва, сферу формування та реалізації державної політики. Наше дослідження підтвердило, що основними методами сьогодення щодо реалізації державної соціальної політики є нормування та організація. В останньому – часто не передбачено функції виконання, що приводить до явища декларативності нормативних документів за відсутності реальних механізмів їх реалізації; заміну функції оцінювання (аналізу та експертизи) функцією замовного наукового обґрунтування висунутих гіпотез; відсутності запиту на реально необхідні інституції, орієнтовані на кінцевий результат, і їх підміні інститутами, які створюються «під персон» та функціонують на основі закону «адміністративної самодостатності»² тощо.

На сьогоднішній день у суспільстві все ще побутує і продовжує культивуватися думка, що держава має забезпечити всі рівні функціонування суспільства і нести повну відповідальність за добробут усього населення. Проте практика засвідчує помилковість такої точки зору, оскільки створення на основі єдиного центру закритих соціальних систем вичерпує себе за досить короткий термін, чому можуть слугувати прикладом історія комун, кібуців, розпад СРСР тощо [5; 10; 16].

Оскільки державна соціальна політика працює на всіх рівнях соціального життя людини, вона має бути наскрізною функцією всіх напрямів державного будівництва. Враховуючи потреби населення країни, вона має спря-

мовувати зусилля різних сил на їх задоволення, проте не заради споживацьких інтересів її маргінальних прошарків, а для підвищення функціональної спроможності населення країни щодо самостійної розбудови свого життєвого добробуту. Тому механізми соціальної політики мають базуватися перш за все на широкій громадській думці та бути задіяними в різних сферах життєдіяльності країни, визначаючи тим самим шлях від громадської ініціативи щодо потреби окремої групи людей, регіону та всього населення країни до затвердження їх як норми на рівні закону.

Соціальна політика має бути збалансованою, тобто бути здатною враховувати як загальнодержавні інтереси, так і інтереси громади та кожної людини. Держава зацікавлена, щоб її громадяни були здоровими і могли творчо та плідно працювати, бо саме від останнього залежить економічний добробут країни. Тому держава виявляє турботу про задоволення потреб та інтересів громадян щодо їх працевлаштування, житла, харчування, освіти та медичного обслуговування, соціального захисту та підтримки суспільного порядку. Форми такого піклування історично змінювалися в залежності від домінуючих в державному устрою цінностей та принципів. Громада при цьому виступає ланкою між макро- (державна) та мікросистемою (сімейна, особистісна) суспільства в цілому [12; 14].

Суспільнознавці (А. Етціоні, К. Нартсуфа) вважають, що громада як спонтанне об'єднання людей може протистояти тенденціям знецінення людської особистості в державному

² За твердженням англійського вченого С. Паркінсона, будь-який офіс може стати адміністративно самодостатнім. Штати такого офісу мають тенденцію до збільшення незалежно від кількості роботи або навіть при повній відсутності такої – за рахунок вироблення службових паперів одного підрозділу іншому [8, с. 39].

устрої та її відчуженню, тобто виконувати функцію критичного оцінювання діючого устрою соціального життя [5, с. 50]. Можна сказати, що людина та держава є двома кінцями одного важеля – громадянського суспільства, які знаходяться в постійному взаємнообумовлюючому русі. Прагнення до стабілізації збалансованої їх позиції чи розгляду переваг одного над іншим призводить до побудови утопічних соціальних моделей, явища стагнації, перевищення владних повноважень, затяжних соціальних криз тощо.

Сутність громади внутрішньо складна. Вона є формою упорядкування різного типу соціальних відносин та механізмом змін системи державного управління, що в свою чергу тяжіє до нормативного (сталого та жорсткого) закріплення тих же соціальних відносин у бюрократичному державному механізмі. Тож поступальний рух у країні може забезпечити лише демократичний стиль управління, який створить підґрунтя для узгодження громадських ініціатив та владних кроків держави. Авторитарність, що спрямована на закріплення діючої політичної сили, призводить до дискримінації і застосування обманних дій та маніпуляцій, нівелювання громадських ініціатив. Прикладом тому може бути саботаж держави щодо створення державної системи соціального захисту, ініційованої профспілками США та Великої Британії у 60-х роках ХХ століття, в період другої економічної кризи. Уряди вбачали в тих пропозиціях надмірні витрати і «загрозу зменшення місцевих ініціатив», пропонуючи у свою чергу альтернативні рішення – активізацію діяльності добровільних та неформальних структур заради підтримки зубожілих соціальних елементів [5, с. 53]. Чи не подібна

дещо наша ситуація щодо спротиву держави у створенні системи захисту дитинства на всіх рівнях управлінських та виконавчих структур, а натомість – віддача її на відкуп громадським організаціям. Історія також знає факти маніпуляцій стосовно громадських об'єднань засобом їх штучного створення для посилення дієвості апарату державної влади та впливу на суспільну свідомість.

Як свідчать дослідження, доброчинність теж не слугувала соціальному зростанню бідних, а була лише способом підтримки їх виживання та «відкупом» багатих перед своєю совістю [5, с. 54]. Історично доброчинність як соціальне явище виникла та процвітала в суспільствах з яскраво вираженою класовою нерівністю, а в ХІХ ст. вона набула ознак популярності і слугувала основною формою допомоги багатих людей слабким та знедоленим. Ініціюючи зростання суспільної свідомості, доброчинність, як ззовні привнесений засіб, не слугує основою стабілізації добробуту життя людей, а навіть навпаки – спричиняє жорсткі поразки та розчарування («ходіння в народ», повстання декабристів тощо). Сучасні політики вбачають конструктивним напрямом у вирішенні існуючих проблем суспільства та подальшого державного розвитку саме становлення громадянського суспільства. Опора соціальної політики на громаду зближує її користувачів та тих, хто приймає рішення на державному рівні. Тож, узагальнюючи результати наших досліджень, можна визначити такі концептуальні засади моделі державної соціальної політики, спрямованої на захист дитинства:

- політичні та економічні зрушення мають розглядатися не як самоціль, а як основа забез-

печення людського добробуту в державі; [14, с. 9]

- санкціоновані державою заходи оздоровлення соціальних відносин не можуть бути штучно програмованими, а мають відповідати законам еволюційного розвитку соціальних систем.

Соціальна політика щодо захисту дітей має будуватися на таких принципах:

- законності, правовому визначенні та закріпленні в законах соціальної підтримки та соціального захисту;
- обов'язковості реалізації встановлених законом норм, прав та обов'язків;
- процесуальності управління щодо реалізації соціальної політики;
- аналітичного підходу при формуванні соціальних програм;
- пріоритетності соціально прийнятної норми, адже досягнення показників нормативного розвитку двома третинами населення країни унеможливує ескалацію деструкції та розвиток соціальних криз [15, с. 13].

Виходячи з вищезазначених засад, базуючись на концепції повноцінної опіки та принципах здорового розвитку (особистості, сім'ї, громади та держави), враховуючи критерії державної соціальної політики, спрямованої на забезпечення добробуту людей, ми здійснили спробу розроблення моделі державної соціальної політики щодо захисту дитинства. Пропонована нами модель (див. рис. 2) передбачає взаємодію суб'єктів соціальної політики, спрямовану на досягнення єдиного

результату – створення соціальної системи, здатної до еволюційного розвитку, і в той же час такої, яка включає підтримуючі механізми в ситуаціях відхилень та кризи.

Структурно-функціональна модель представлена у вигляді кола із секційним поділом та ознаками соціально-динамічного розшарування населення відповідно до людських уявлень, ціннісного ставлення у співвіднесенні з такими категоріями, соціальна норма, відхилення від соціальної норми, порушення соціальної норми, порушення закону, що передбачає кримінальну відповідальність.

Дана модель була зіставлена із діючою в країні системою інституцій – провідників державної соціальної політики у сфері дитинства як-от: рада депутатів; державна адміністрація; служба у справах неповнолітніх; управління (відділ) у справах сім'ї, дітей та молоді; відділ освіти; медичне територіальне об'єднання; соціальна служба для сімей, дітей та молоді; кримінальна міліція у справах неповнолітніх тощо. Усього перелік включає як мінімум 16 структур, а як максимум – 26 [1, 8].

Нами були також виокремлені всі функції зазначених структур і розміщені в моделі згідно з їх роллю в здійсненні державної соціальної політики, спрямованої на розвиток здорового суспільства. Кожна із зазначених структур може бути задіяною в будь-якому секторі системи залежно від соціальних потреб та бути інтегрованою у загальну систему заради досягнення поставлених державною соціальною політикою цілей. Так, наприклад, система освіти працює в основному на підтримку «соціальної норми». Проте потреба в її послугах

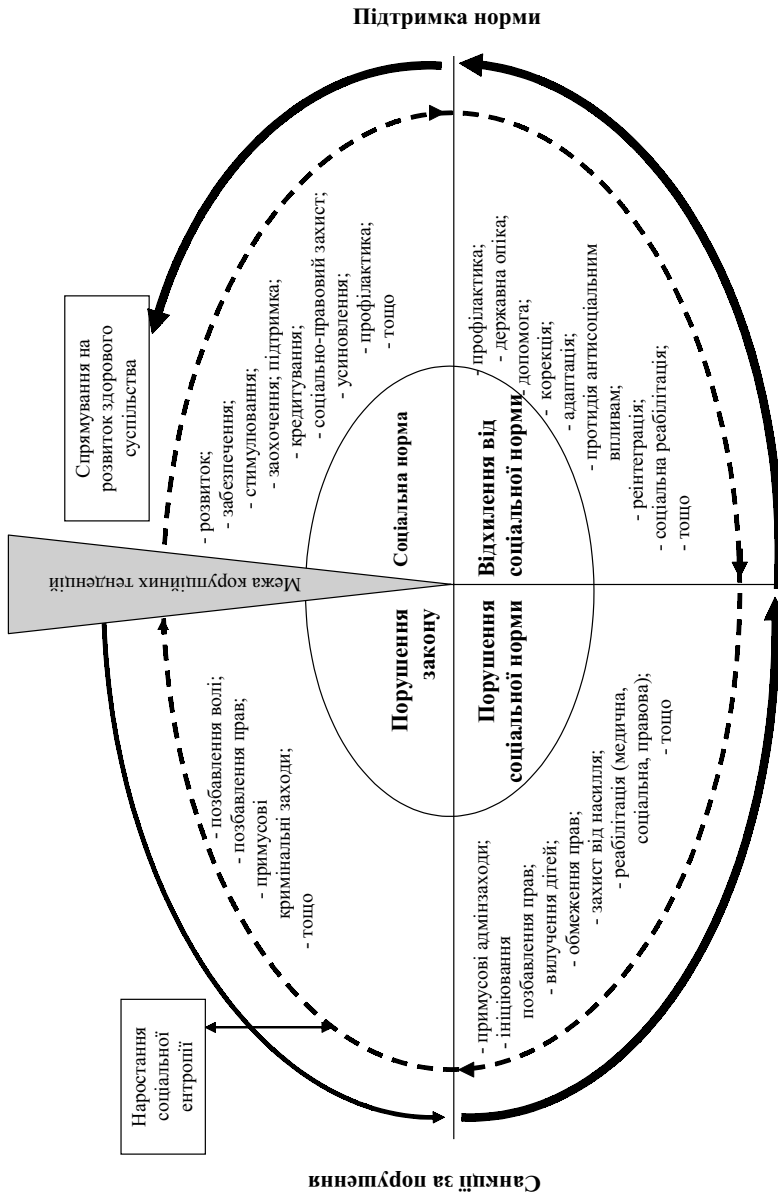

Рис 2. Схеми структурно-функціональної моделі державної соціальної політики щодо захисту дитинства

існує в кожному із секторів, що передбачає застосування різних форм та методів освітянської діяльності з метою задоволення освітніх потреб людей, які співвідносяться з різними секторами: люди з нормативними та випереджаючими освітніми потребами; люди, які мають відхилення у розвитку (психічному та фізичному), поведінці (асоціальна, девіантна, делінквентна тощо); люди з освітніми потребами, які перебувають у місцях позбавлення волі тощо. Відсутність або ускладнений характер організації заходів щодо забезпечення потреб громадян посилює явище соціальної ентропії, а державна політика, яка підтримує особистість людини та громадські ініціативи, буде працювати на розвиток здорового суспільства в країні. Обов'язком держави при цьому не є термінове та одночасне забезпечення повноцінного функціонування всіх структурних елементів системи, в яких виникає потреба, а створення можливостей для швидкого реагування громадянського суспільства щодо створення, розвитку та припинення діяльності відповідних структурних новоутворень, здійснення експертизи їхньої діяльності та закріплення на державному рівні відповідно до потреб суспільства.

Розроблена нами модель передбачає перелік структур та функцій, які вони виконують адекватно ситуації включення в роботу одного із секторів, вказує на механізми забезпечення здорового розвитку суспільства (становлення громадянського суспільства, цінність особистості та показників здоров'я тощо) і зазначає, що лише те суспільство може створити умови безпечного розвитку, яке матиме 2/3 відповідності соціальній нормі від загальної кількості населення. На сьогоднішній день в нашій країні менше

50% сімей з дітьми можуть бути співвіднесені із категорією соціальної норми, що посилює небезпеку корупційних тенденцій, тіншову нормотворчість та легалізацію кримінальних кланів [3].

Проведене зіставлення функцій різних структур на основі розробленої моделі надало нам можливість виявити «білі плями», неохоплені виконавчими структурами сфери соціальної політики, а також з'ясувати, що діяльність більшості наявних структур у сфері соціальної підтримки населення є неузгодженою і тим самим – неспроможною забезпечувати досягнення задекларованого соціальною політикою результату – захист прав дітей та попередження ранньої інституціалізації їх виховання.

Представлена модель базується на створенні громадянського суспільства як механізму соціального регулювання та ініціювання змін, які відповідають людським уявленням про добробут, та їх закріплення на рівні стандартів та законів. Запровадження даної моделі не є самоціллю. Вона лише надає пояснення стосовно функціонування державної соціальної політики, в тому числі на захист дитинства, і слугує основою для пошуку адекватного місця кожному її структурному підрозділові, адекватного планування та здійснення економічно доцільного фінансування державної соціальної політики.

Дослідження підтверджують, що повноцінний соціально-психологічний та правовий статус дитини може забезпечити лише біологічна сім'я чи юридично прирівняна до неї сім'я усиновителів. Державна система опіки має виконувати лише функцію тимчасової підтримки дітей на випадок функціональної неспроможності їхніх біологі-

чних батьків. Основна увага держави має приділятися підтримці спроможності біологічних батьків турбуватися про власних дітей.

Слід також звернути увагу на необхідність і важливість розроблення в державі системи захисту дитинства та її складової — системи опіки над дітьми. Державна сімейна політика

щодо дітей потребує детального аналізу та організаційно-управлінської перебудови на основі сучасних досліджень і світових надбань у справі захисту дитинства та організації системи тимчасової замісної опіки над дітьми, адекватної потребам їхнього вікового розвитку.

1. Бевз Г. М. Сімейний контекст соціальної політики // Актуальні проблеми психології. Т. І: Орг. психологія. Еколог. психологія. Економ. психологія. Соц. психологія : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. — К.: Міленіум, 2005. — Ч. 15. — С. 133–137.
2. Бевз Г.М. Пеша І.В. Дитина в прийомній сім'ї: нотатки психолога. К.: Український ін-т соц. дослід.; Агентство „Україна”, 2001. — 101 с.
3. Бова А.А. Соціологія організованої злочинності: окреслення предметної галузі // Український соціум. — № 1 (2). — С. 16–23.
4. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей М.: Академ. проект, 2004. — 232 с.
5. Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / Под ред. Ш. Рамон, М.: Аспект Пресс, 1997. — 256 с.
6. Виконавча влада в Україні : Навч. посіб. / За ред. Н.Р. Нижник. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 128 с.
7. Головатий М.Ф. Трансформація нової соціальної політики в сучасній Україні: концептуальні засади // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2002. — № 1 (жовтень — грудень). — С. 20–24.
8. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка: Навч.-метод. посіб. у 2 кн. // Г.М. Бевз, М.Й. Боришевський, Л.І. Тарусова та ін. — К.: Міленіум, 2005. — 286 с.
9. Дослідження світової політики : Зб. наук. праць. — Вип. 10. — К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 2000. — 119 с.
10. Єременко В. Світовий досвід політики антикризового регулювання в умовах глобалізації. / Дослідження світової політики. — Вип. 10. — К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 2000. — С. 3–9.
11. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту дітей. — К.: ЮНІСЕФ, 2002. — 318 с.
12. Методологія державного управління : Слов.-довід. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — 196 с.
13. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру. — К.: Наук. думка, 1990. — 528 с.
14. Рябов С.Т. Політична теорія держави. — К.: Тандем, 1996. — 240 с.
15. Сіленко А. Економічні параметри демократії // Дослідження світової політики. — Вип. 10. — К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 2000. — С. 10–14.
16. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики : Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002. — 200 с.

Подано до редакції 16.11.2005 р.